

Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları*

Esra Yakut**

Crimes Incurring Ta'zir Punishments in Ottoman Law Until Tanzimat

Tazir is a punishment for the guilts excepting the *had*, *kıyas* and *diyet* in the Islamic Criminal Law and its amount is not determined before. The most important *tazir* punishments are death, felle, imprisonment, exile, counsel, summon, condemnation, menace, isolation, deposing, exposition and the fiscal ones in the Islamic Law. And, Islamic Law is practiced basically in the Criminal Law as in the every field of the law in the Ottoman Empire. If the *had* and *kıyas* are defective for the guilt, then the *tazir* is practiced in the Ottoman Criminal Law. In addition to this, *tazir* is also came to agenda for the offences against the common convenances, family life and the state administration and the perjury. Some *tazir* punishments in the Ottoman Criminal Law are similar to the Islamic Criminal Law, like death, imprisonment, exile, counsel and deposing. However, some *tazir* punishments are the distinctive sides of the Ottoman Criminal Law like servitude and the fixing of the fines according to the revenues of the people.

Key words: Islamic Criminal Law, Ottoman Criminal Law, *Tazir*.

I) İSLAM HUKUKU'NDA TAZİR

İslâm Ceza Hukuku'nda had, kıyas ve diyetin dışında kalan suçlar için miktarı önceden belirlenmemiş olan cezalara "tazir" denir.¹

Tazir sözlükte, men etmek, engel olmak, edeplendirmek, kınamak, şiddetli dövmek anlamlarına gelmektedir.²

İslâm Hukukçuları taziri, Allah hakkı (kamu yararı) ve ferdi hak olarak uygulanan tazir olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Şarî tarafından had belirlenmeyen,

* "Bu Çalışma Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 031130 nolu" proje kapsamında desteklenmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Abdülaziz Âmir, *et-Ta'zir fi's-şeriat-i-İslâmiyye*, Kahire, 1957, s. 36; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I/141, İstanbul 1991.

² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, ty., III/305; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993, III/427.

kötü bir eylemi yapan kişi, bu eylemiyle başkalarını da etkilerse, burada Allah hakkı (kamu yararı) için tazir uygulanır. İşlenen suçta kişiye özel bir yararın bulunması durumunda ise ferdi hak olarak uygulanan tazirden söz edilir. Tazir açısından bu iki hak arasında kesin bir sınır yoktur.³

Tazir suçları, had ve kısas suçlarından belirli noktalarda ayrılırlar. Bu noktalar kısaca şöyle sıralanabilir:

1-İslâm Hukuku had ve kısaslarda, cezayı seçme, ceza miktarını belirleme hakkını hakime bırakmamıştır. Bu tarz suçlar için önceden ceza belirlemiş ve bu suçların karşısına sabit bir ceza koymuştur. Tazir suçlarında ise hakim, suçlunun durumuna göre farklı cezalar takdir edebilir.

2-Had cezalarında af söz konusu değildir. Kısasta bu hak sadece hak sahibine aittir. Tazirde ise, eğer işlenen suç Allah hakkıyla ilgiliyse normalde tazirin uygulanması esas olmakla birlikte suçlunun cezasız uslanacağı düşünülürse af veya şefaathane yoluna da gidilebilir. Bireysel hakla ilgili tazir de ise af yoluna gidilebilir, dava açılırsa tazir yoluna da gidilebilir.

3-Had ve kısas gerektiren suçların ispatı, kanuni delil veya ikrar ile olur. Tazir suçlarında ise bu konuda daha müsamahalı davranılmıştır.

4-Cezaî ehliyet noktasında had ve kısas suçlarıyla tazir suçları arasında farklar vardır.⁴

A) TAZİRİ GEREKTİREN SUÇLAR

İslâm Hukuku'nda taziri gerektiren suçların tümü için kesin hükümler bulunmamaktadır. Hükümlerde kesinlik bulunmaması nedeni ile cezalar eksiltilip,⁵ arttırılabilir.⁶

Taziri gerektiren suçlar genel olarak üçe ayrılarak incelenir:

1- Günahlar: Günahlara karşı konulan tazir cezaları, İslâm Hukuku'nun doğrudan doğruya haram kıldığı ve yapılmasını yasaklayarak, suç kabul ettiği fiillerdir.⁷

³ Âmir, a.g.e., s. 40-41.

⁴ a.g.e., s. 51-52.

⁵ İslâm Ceza Hukuku'nda tazir cezalarının hafifletilmesi gerekçeleri ile ilgili bkz. Abdullah Çolak, *İslâm Ceza Hukukunda Hafifletici Sebepler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1999, s. 255-256.

⁶ İslâm Ceza Hukuku'nda tazir cezalarını ağırlaştırıran nedenler ve bunların doğrudan sonuçlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Koşum, *İslâm Hukukunda Cezayı Ağırlaştırıcı Nedenler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s. 108-111; 180-224.

⁷ Abdülkâdir Üdeh, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, 1/202 (Çev. Akif Nuri), İstanbul, 1976; Amir, a.g.e., s. 64; Ahmed Fethi Behnesi, *et-Ta'zir fi'l-İslâm*, Kahire, 1988, s. 34-35; Ahmet

2- Umumun Menfaatleri: Umumun menfaati için konulan tazir cezaları, doğrudan doğruya haram kılınmamış ancak nitelikleri bakımından yasaklanmış fiillerdir.⁸

3- Emirlere Muhalefet: Konulan hükümlere karşı gelenlere verilen tazir cezaları ise doğrudan doğruya şer'an yasaklanan ve yapılması günah olarak kabul edilmeyip emre muhalefet olarak kabul edilen fiiller için söz konusudur.⁹

Suçların had ve kısastan ayrıldığı noktayı ön plâna çıkartarak yapılan bir başka tasnif daha vardır. Bu tasnife göre tazir cezası gerektiren suçlar;

İşlenen suçun türünde Şâri tarafından belirlenen bir cezanın söz konusu olduğu, fakat uygulanması için gerekli şartların yerine gelmediği suçlar;

a) Hakkında Şâri tarafından belirlenmiş bir cezası olmakla birlikte bir şüphe veya başka bir şeyden dolayı uygulanamayan suçlar,

b) Hakkında belirlenmiş had, kısas veya kefarete söz konusu olmayan tazir cezası gerektiren suçlar olarak ayrılabilir.¹⁰

B) BAŞLICA TAZİR CEZALARI

1- Ölüm Cezası: Tazir cezaları içinde en ağırı olan ölüm cezası, fesadı alışkanlık haline getirip başka herhangi bir ceza ile önlenilmeyen kişilere verilen cezadır. Hanefi Mezhebi'nde dinin öldürmeye izin verdiği suçlarda devlet başkanına taziren katil hakkı tanınmıştır.¹¹ İslâm Hukuku'nda taziren ölüm cezası verilebilecek suçların en önemlileri, casusluk, ağırlıkla ve onun hükmünde olan öldürme,¹² livata, dinde bidat olan şeylere çağırma (davet) gibi suçlardır.¹³

Gelişgen, *İslâm Ceza Hukuku Prensipleri ve Ta'zir Cezaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1993, s. 81.

⁸ Üdeh, *a.g.e.*, I/203; Amir, *a.g.e.*, s. 67-68; Behnesi, *a.g.e.*, s. 31-32; Gelişgen, *a.g.e.*, s. 81-83.

⁹ Üdeh, *a.g.e.*, I/202-203; Gelişgen, *a.g.e.*, s. 83-84.

¹⁰ Abdullah Özer, *İslâm Literatüründe Ta'zir Risaleleri ve Şeyhülislam Muhyiddin Mehmed B. İlyas Çivizade'nin Risale Mûteallika Bi't-Teâzir Adlı Eseri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2000, s. 3.

¹¹ Amir, *a.g.e.*, s. 254-255; Behnesi, *a.g.e.*, s. 40-44; Bilmen, *a.g.e.*, III/309.

¹² Ağırlıkla öldürmenin örneği, öldürme aletinin büyük bir taş veya büyük bir odun parçası olduğu öldürme şeklidir. İmam Azam Ebu Hanife'ye göre bu nevi öldürme İslâm Ceza Hukuku'nda şibh amden katil (yaralayıcı bir aletle öldürmek) kısmına girer ve dolayısı ile kısas gerektirmez. Ağırlığı olan (büyük taş, odun) ve bu tarzda olan şeyler normalde bir öldürme aleti değildir ve o amaçla hazırlanmamıştır. Oysa İslâm Ceza Hukuku'nda kasta delil olabilecek şey öldürmek için yapılan, kullanılan bir aletin olmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Amir, *a.g.e.*, s. 261-262.

¹³ *a.g.e.*, s. 259-270.

2- Sopa Cezası: Suçlunun el ile veya değnekle dövülerek cezalandırılmasıdır. Suç, haddi gerektiren bir suç olduğu halde, had uygulamasına engel bazı durumlar varsa, burada taziren sopa cezası uygulanabilir. Nitekim, işlenen suç altında had cezası gerektirmekle birlikte suçun unsurlarında veya şartlarında bir eksiklik sebebi ile, had cezası verilemeyen durumlarda, taziren sopa cezası uygulanabilir. Yine ahlâki yapıyı bozmak, casusluk gibi suçlar da taziren sopa cezası ile cezalandırılabilir.¹⁴

3- Hapis Cezası: Suçlunun ıslahı için özgürlüğünün kısıtlanmasıdır. İslâmiyet'e göre hapis cezası süresi belirli hapis ve süresi belirsiz hapis olmak üzere ikiye ayrılır. Süresi belirsiz hapiste bazen suçlunun pişmanlığı ve uslanmasıyla hapis son bulabilir. Bazen de bu hapis suçlunun ölümüne kadar devam eder.¹⁵ Hapis süresinin takdiri hakime aittir.¹⁶

4- Sürgün Cezası: İşlenen suçun sonucu başkalarına zarar veriyorsa veya vereceğinden endişe ediliyorsa ve suçun işlendiği ortamdan suçu işleyen kişinin uzaklaştırılması gerekiyorsa taziren sürgün cezası uygulanır. Sürgün cezası gerektiren suçlardan bazıları şunlardır: Sahtekarlık (sahte evrak düzenleme ve kullanma), Kur'an'daki müteşabihatla (manasının anlaşamadığı ve sadece Allah tarafından manasının bilindiği ayet veya ayetin bir bölümü) ilgili konuşmak.¹⁷

5- Nasihat: Kadı tarafından suçlunun dikkatini çekmek için verilen öğütten ibarettir. Genellikle nasihat sonucu halini düzeltereği sanılan ve uslanacağı düşünülen şahsa karşı yapılır.¹⁸

6- Mahkemeye Celp: Bu ceza, mahkemeye çağırılmayı itibarının zedelenmesi olarak gören kimselere, özellikle de eşraf tabakasına uygulanan bir cezadır. Genellikle basit hukuka aykırı davranışlarda uygulanır.¹⁹

7- Kınama: Kadı, değişik kınama şekillerinden birini tazire uğrayacak şahsa en uygun düşecek şekilde belirler. Kınama da kendi arasında, hafiften şiddetli kınamaya kadar derecelere ayrılır. Kadı, tazire uğrayacak şahsın uslanmasını sağlayacak sözleri, kelimeleri ve işaretleri amacı sağlayacak şekilde kendi seçer.²⁰

¹⁴ a.g.e., s. 276-277; Nasır Ali Nasır Halifi, *ez-Zurufü'l-müşeddede ve'l-mühaffefe fi ukubeti't-ta'zir fi' fihhi'l- İslâmî*, Kahire, 1992, s. 110-114; Osman Şekerci, *İslâm Ceza Hukukunda Ta'zir Suçları ve Cezaları*, İstanbul, 1996, s. 109-112; Bilmen, a.g.e., III/307-308; Udeh, a.g.e., II/317-323.

¹⁵ Amir, a.g.e., s. 306-322; Halifi, a.g.e., s. 127-141; Udeh, a.g.e., II/323-332. Ayrıca konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Hülagu, *İslâm Hukukunda Hapis Cezası*, Kayseri, 1996.

¹⁶ İbn Nüceym, Zeynüddin Zeyd b. İbrahim b. Muhammed el-Mısri, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekaik*, Kahire, 1311, V/46.

¹⁷ Halifi, a.g.e., s.141-147; Amir, a.g.e., s. 322-330.

¹⁸ Halifi, a.g.e., s. 153-154; Amir, a.g.e., s. 369-370; Şekerci, a.g.e., s. 114.

¹⁹ Halifi, a.g.e., s. 155; Amir, a.g.e., s.367-369; Şekerci, a.g.e., s. 114.

²⁰ Halifi, a.g.e., s. 156-159; Amir, a.g.e., s. 371-374; Şekerci, a.g.e., s. 114.

8- **Tehdit:** Tehdit cezası bizzat kadı tarafından yapılır. Suçlu, kadının önüne geldiği zaman kadı ona tehditvari bir üslupla "seni şöyle şöyle cezalandıracağım. Eğer bu suçunu bir daha işlersen şöyle yapacağım" diyerek ileride işlenmesi muhtemel bir suçta da engellemeye çalışır.²¹

9- **Tecrit (Terk):** Terk ederek tazir uygulanmasının anlamı, suçluyla ilişkiyi kesmek onunla konuşmayı ve onunla selâmlaşmayı terk etmek anlamındadır. Buradaki tazir cezası, suçluya terkedilişin, yalnızlığın işlediği suçtan kaynaklanmadığına dair ikazla tamamlanır.²²

10- **Azl ve Teşhir:** Azl, bir şahsı görevden almak, bundan dolayı görevinin kendisine sunduğu yetkilerden de mahrum bırakmak anlamına gelmektedir. Bu ceza, yapılması yasak olan davranışı işleyen bütün görevliler hakkında uygulanabilir.²³ Teşhir cezası ise, suçlunun suçunu halka ilân etmek amacı ile kullanılır. Halkın itimat ettiği konularda işlenen suçlarda bu cezaya başvurulur. Yalancı şahitlik, hileli mal satmak vb. Suçlu çarşı pazarda dolaştırılarak suçu ilân edilir ya da yüzü karaya boyanarak saçı kesilir.²⁴

11- **Mali Cezalar:** Fakihler bir insanın malını alarak onu tazir etmenin yasalılığı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bir kısmı, bu uygulamayı meşru görürken, bazı fakihler mali cezalara onay vermezler. Tazirin, mali bir ceza şeklinde uygulanması Hanefilerde sadece İmam Yusuf tarafından hoşgörü ile karşılanmıştır. Ebu Yusuf'a göre, suçludan mal alarak ona tazir uygulamak ve suçtan caydırmak caizdir.²⁵ Bu tür cezalarda kadı, bir müddetliğine suçlunun malını elinde tutar. Suçlu eğer zaman içinde pişmanlığını belli ederse, kadı ona malını iade eder. Ancak suçlunun tövbe etmesinden ümit kesilirse, kadının bu malı uygun gördüğü yere sarf etme hakkı vardır.²⁶

II) OSMANLI CEZA HUKUKU'NDA TAZİR

Osmanlı Devleti'nde hukukun her alanında olduğu gibi ceza hukuku alanında da İslâm Hukuku uygulanmıştır. İslâm Hukuku'nda tazir suç ve cezaları konusunda devlet başkanına geniş bir takdir yetkisi tanınmıştır. Aynı yetki, Osmanlı

²¹ Halifi, *a.g.e.*, s.159; Gelişgen, *a.g.e.*, s. 90; Şekerci, *a.g.e.*, s. 114-115.

²² Halifi, *a.g.e.*, s. 160; Amir, *a.g.e.*, s. 374-375.

²³ Amir, *a.g.e.*, s. 377-392; Şekerci, *a.g.e.*, s. 116-117.

²⁴ Bilmen, *a.g.e.*, III/307; Şekerci, *a.g.e.*, s. 115-116.

²⁵ İslâm Hukukçularına göre Mali Tazir Cezası ile ilgili farklı görüşler için bkz. Macid Muhammed Ebu Ruhayye, "İslâm'da Mâlî Tâ'zir Cezası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Çev.: Nihat Dalgın), 11, 1999, Samsun, s. 313-334.

²⁶ Amir, *a.g.e.*, s.331-335; Behnesi, *a.g.e.*, s. 37-40; Halifi, *a.g.e.*, s. 167-196; Bilmen, *a.g.e.*, III/309.

padişahları için de geçerlidir. Padişahlar bu yetkiyi bütün imparatorlukta yürürlükte olan hukuk normları koymak şeklinde kullanmışlardır.

Kaynağını padişahın iradesinden alan bu düzenleme ve uygulamalar, diğer alanlardaki düzenlemelerle birlikte zaman içinde belli bir düzeye ulaştıkça "örfi hukuk" adıyla anılmıştır.²⁷ Buradaki örfi hukuk deyimini, örf ve adet hukuku anlamında kullanılmamıştır. Devlet tarafından konulmuş hukuk anlamındadır. Osmanlı Ceza Hukuku denildiğinde ise şer'i veya örfi ceza hukuku değil, bu ikisinin bir bütünü anlaşılmaktadır. Zaman zaman gerçekleştirilen düzenlemeler sırasında şer'i hukukun sınırları aşılsa da, bu İslâm Hukuku'nun devlet başkanına tanıdığı tazir yetkileri çerçevesinde yapılmıştır.²⁸

A) TAZİRİ GEREKTİREN SUÇLAR

Osmanlı Hukuku'nda, had ve kısas cezası gerektiren suçlarda temel olarak İslâm Hukuku kuralları uygulandığından, bu suçlarla ilgili, kanunnamelerde ve ceza hukuku ile ilgili emir ve fermanlarda ayrıntılı düzenlemelere gidilmemiştir. Bununla beraber, suçun unsurlarında veya ispat şartlarında bir eksiklik olması veya başka bir nedenle bu cezaların uygulanmaması durumunda kanunnamelerde yer alan tazir cezalarının uygulandığı görülmüştür.²⁹ Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemi Ceza Kanunnameleri'nde kasten adam öldürme ve yaralama olaylarında kısas uygulanmadığı takdirde verilecek para cezalarından söz edilmiştir.³⁰ Nitekim, Fatih'in Umumi Kanunnamesi'nin "Eğer adam öldürürse yerine kısas etmeseler, kan cürmi, bay olub bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse dört yüz akçe, eğer orta hallü olursa yüz akçe, eğer fakir olursa elli akçe alına" şeklindeki hükmü konuya açık bir örnek teşkil eder.³¹ Kısasın uygulanmadığı durumlarda tazir olarak para cezasının yanı sıra mağdura veya yakınlarına kanunen sabit olan bir diyetin ödenmesi gerekmiştir.³² Heyd, bu durumu, kanunnamelerde kamu davası kavramının ortaya çıkışı olarak değerlendirmiş, hatta kul hakkı, Allah hakkı gibi geleneksel hukuk kavramlarına bir üçüncüsünü ekleyerek "hakk-ı saltanat" ifadesini kullanmıştır.³³

²⁷ Mehmet Akif Aydın, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, III/478.

²⁸ Yaşar Tekin, "Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zir Suç ve Cezaları" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1995, s. 6-7; Yılmaz Yurtseven, "Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukuku'nda Ta'zir Suç ve Cezaları" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2001, s. 54-62.

²⁹ Aydın, *a.g.m.*, VII/478.

³⁰ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, I-IV/349; 43-44; 90; 299, İstanbul, 1990-1996, .

³¹ *a.g.e.*, I/349.

³² Aydın, *a.g.e.*, VII/479.

Osmanlı Hukuku'nda, had cezası gerektiren suçların unsurlarının eksik olması durumunda da olayın bir tazir suçu gibi değerlendirilip suçluların çoğunlukla para cezasına çarptırıldıkları görülmüştür. Örneğin, hırsızlık suçunun cezaları, çalınan malın belli bir değere (nisab miktarına) ulaşip ulaşmaması ve diğer unsurlar dikkate alınarak düzenlenmiştir. Çalınan mal belli bir nisaba ulaşıncaya, el kesme (hadd-i sirkat), ulaşmazsa tazir cezası gündeme gelmiştir. Nitekim, Kanuni Sultan Süleyman dönemi Ceza Kanunnamesi'nde yer alan "Eğer kovan veya koyun veya kuzu uğurlasa serika hesabına yetmese kadı tazir edüb ağaç başına bir akçe alına. Ve eğer serika hesabına yetse elin keseler." şeklindeki hüküm çalınan mal nisab miktarına ulaşmazsa tazir, ulaşırsa (Ebu Hanife'ye göre çalınan eşyanın değeri 10 gümüş dirhemden fazla olursa) had cezasının verileceğini açıkça ortaya koymaktadır.³⁴ Bununla beraber, hırsızlık suçunun unsurlarında eksiklik bulunmadığı durumlarda bile eğer suçu işleyen kişi yaşça küçükse hukuki ehliyeti bulunmadığından tabiatıyla had cezası uygulanmamıştır. Çünkü İslam Ceza Hukuku'nda ceza ehliyeti için akıl ve bülûğ gereklidir. Küçüklerin cezai ehliyetleri yoktur. Nitekim, Çatalcalı Ali Efendi'nin Fetva Mecmuası'nda yer alan şu fetva bunun açık bir delilidir: "Zeydi sagir Amr'ın menziline olan mekân-ı muhrezinden kıymetleri nisab-ı sirkate balığ olan şu kadar eşyasını hafiyeten ahz eylese Zeyd'e kat'-i yed lâzım olur mu?"

El-cevab: Olmaz".³⁵

Yine hırsızlık suçunun oluşmasında malın koruma altında iken alınmış olması da önemli bir unsurdur. Osmanlı Hukukçuları, Hanefi Mezhebi'nin bu konudaki hükümlerini aynen kabul ederek bir fiilin hırsızlık sayılabilmesi için çalmanın mutlaka koruma altında iken gerçekleşmiş olması ve çalınan malın koruma alanından dışarıya çıkarılması esasını savunmuştur. Nitekim, 21 Şubat 1779 tarihli Üsküdar Şeriyeye Sicili'ne ait bir kayıta ev sahibi evde yokken eve girerek nisab miktarına ulaşmış eşyaları çalan, fakat çaldıklarını dışarıya çıkaramadan yakalanan bir kadına tazir cezası verilmiştir.³⁶

İslâm Hukuku'nda, had ile cezalandırılan suçlar arasında yer alan zinanın da, Osmanlı Kanunnameleri'nde, suçlunun zengin veya fakir oluşuna göre para cezası ile cezalandırıldığı görülmüştür. Kanunnamelerde açıkça belirtilmemekle beraber,³⁷ bu durum, suçun İslâm Hukuku'na göre sabit olmadığı durumlarda, örneğin, zina suçu dört erkek tanıkla ispat edilmediği zaman uygulanmıştır.

³³ Uriel Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, (Çev.: Selâhaddin Eroğlu), Ankara, 2002, s. 60-61.

³⁴ Akgündüz, a.g.e., IV/301 (md.30).

³⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Feteva-yı Ali Efendi*, Dersaadet, 1324, s. 159-160.

³⁶ 504 Numaralı Üsküdar Mahkemesi Şeriyeye Sicili, vr. 28a-5.

³⁷ Kanuni Kanunnamesi'nin bir nüshasında, "Eğer bir kimesne zina eder görölse şer'an üzerine sabit olsa, lâkin ala vechi-ş-şer' recm kılmalu olmasa" ibaresi yer almaktadır. Bu kayıt,

Suçun unsurlarındaki eksiklik nedeni ile had cezası verilemeyen zina suçlarında, uygulamada, kanunnamelerde söz edilen para cezalarının dışında sürgün gibi tazir cezalarının verildiği de görülmüştür. 13 Aralık 1660 tarihli Ankara Şer'iyye Sicili'ne ait bir kayıтта, Rüstem Na'al Mahallesinde oturan bir karı-kocanın fuhuş olaylarını birlikte yürüttükleri mahalle ahalisinin şikayeti üzerine ortaya çıkmış ve suçluların adı geçen mahalleden ihraç edilmeleri istenmiştir.³⁸

Yine had ile cezalandırılan bir diğer suç olan hamr içme de Fatih Kanunnamesi'nin 15., Süleyman Kanunnamesi'nin 19. ve Bosna Kanunnamesi'nin 1. maddelerinde kadının takdirine bağlı olarak para cezası ile cezalandırılmıştır.³⁹

Osmanlı Hukuku'nda kısas, diyet ve had cezası ile cezalandırılacak suçlarda eksik unsurların bulunması nedeni ile verilen tazir cezalarının dışında, bir de direkt olarak tazir ile cezalandırılması öngörülmüş suçlar vardır. Bu suçların başında, genel adap ve aile yaşantısı aleyhine işlenmiş suçlar bulunur. Bu grubun içerisine sokabileceğimiz en önemli suçlardan biri, hakaret ve sövmek suçudur. Şeyhülislam fetvalarında bu tür suçlara örnekler verilmiştir. "Dinini ve imanını filanladığım", "yürü, yıkıl, cehenneme git (veya) başın cehenneme", "rospu, kahpe", "her ne aslı fesad çıkarsa danışmendlerden çıkar" gibi sözler küfür sayılmıştır ve bu suç işleyen kişilerin tazir cezası ile cezalandırılmalarının gerektiği belirtilmiştir.⁴⁰

Şer'iyye sicillerinde de bu tür suçlara verilen tazir cezaları ile ilgili örnekler sıkça rastlanmaktadır. 27 Kasım 1746 tarihli Üsküdar Şer'iyye Sicilleri'ne ait bir kayıтта, Muhammed Beşe'nin düşmanı İsmail'e kapısının önünde "pezevenk ve anama ve avratıma olma" sözleriyle küfür etmesi üzerine tazir cezası verilmiş, fakat Muhammed Beşe'nin askeri sınıftan olduğunu iddia etmesi üzerine mahkeme ilâmıyla salıverilmesine karar verilmiştir.⁴¹ Yine 12 Mayıs 1801 tarihli Davutpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicilleri'ne ait bir kayıтта, Es-seyyid Ömer isimli bir kişi, Avadık adlı zimminin kendisine sövüp, hakaret ettiğini söyleyerek davacı olmuş,

Kanunname'de belirtilen para cezalarının, şer'i cezaların herhangi bir nedenle uygulanmaması durumunda alındığının bir göstergesidir. Bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, IV/296.

³⁸ 46 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili, s. 93, Belge no: 298. Aynı şer'iyye sicili için bkz. Raşan Kaynak, *H. 1070-1071 (M. 1660-1661) Tarihli 46 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, II/347 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2000.

³⁹ Akgündüz, *a.g.e.*, I/349; IV/368; VI/425; Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnameleri'nde İslâm Ceza Hukuku'na Aykırı Hükümler, III", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, IV (1946), s. 53-56.

⁴⁰ Zâhid Aksu, "Şeyhülislam İbn Kemâl ve Osmanlı İdaresindeki Yeri", *Şeyhülislam İbn Kemâl Sempozyumu*, Ankara, 1989, s. 171-173.

⁴¹ 415 Numaralı Üsküdar Mahkemesi Şer'iyye Sicili, Belge no:278. Aynı şer'iyye sicili için bkz. M. Emin Serkan, *İstanbul/Üsküdar Mahkemesi 415 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Tahlihi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2000, s. 148.

davanın mahkeme huzurunda görülmesinden sonra zimmi taziren cezalandırılmıştır.⁴² 15 Haziran 1801 tarihli bir başka kayıta ise, Mirahor Mahallesi'nde yaşayan Ümmühan isimli bir kadın, mahkemeye başvurarak kocası Mehmed'in kendisine taziri gerektirecek şekilde sövüp, taciz ettiğini ileri sürmüş, iddiasını ispat edecek iken eşi Mehmed, karısına bir daha sövmeyeceğine ve "hilâf-ı şer'i şerif hareket" etmeyeceğine dair söz verdiğinden dava kapanmıştır.⁴³ 27 Mayıs 1823 tarihli, Davutpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicilleri'ne ait bir başka kayıta, İstanbul Eski Ali Paşa Mahallesi'nde yaşayan Müderris Hüseyin Efendi, kendisine küfr eden Aişe isimli kadından davacı olarak iddiasını şahitlerle ispatlamış, adı geçen kadına mahkeme tarafından "şer'an tazir" cezası verilmiştir.⁴⁴

Genel adap ve aile yaşantısı aleyhine işlenmiş suçların içerisinde değerlendirilen diğer suçlar, kadına iftira atmak, kadının kocasına itaat etmemesi, kadınların uygunsuz şekilde sokaklarda dolaşmaları gibi doğrudan doğruya kadınla ilgili birtakım olayları kapsar. Fakat incelemiş olduğumuz şer'iyye sicillerinden gördüğümüz kadarıyla bu tür olayların mahkemelere yansıma sıklığı zina ve zina iddiası suçlarına oranla çok daha azdır. 26 Ağustos 1766 tarihli, İstanbul Kadılığı'na ait bir şer'iyye sicilinde Aişe isimli kadın kendi evinde, el-Hâc Salih isimli erkeğin kendisine "kârhânci ve rospî ve vilayetinden fi'ili şenî ederek geldin" demesi üzerine bu kişiden davacı olmuş, davasını şahitler ile ispatlamış, fakat mahkeme Aişe'nin iffetli olduğunu kesin olarak saptayamadığı için el-Hâc Salih'e tazir cezası verilmiştir.⁴⁵

Yine, 19 Temmuz 1766 tarihli Kasımpaşa Mahkemesi'ne ait bir şer'iyye sicilinde, Abdullah Beşe karısı Hatice'yi kendisine itaat etmediği gerekçesi ile mahkemeye vermiş, Hatice'nin de durumu kabul etmesi üzerine, mahkeme, kadına kocasına itaat etmesi için tenbih etmiştir.⁴⁶

Tazir ile cezalandırılması gereken bir diğer suç gurubu kamu düzenini bozup, devlet idaresi aleyhine işlenen suçlardır.

Bu tür suçların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

Devlet başkanının emirlerine, İslâm hükümetinin kamu rahatı için çıkardığı, kanun ve nizamlara aykırı fiiller,

Haklı ve doğru işler yapan devlet başkanının aleyhinde çalışarak, onun şerefini kırarak, bu şekilde halkın rahatsız olmasına yol açacak cürümler,

⁴² 37 Numaralı Davutpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicili, Belge no: 238.

⁴³ a.g.ş.s., Belge no: 273.

⁴⁴ 77 Numaralı Davutpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicili, Belge no: 159.

⁴⁵ 25 Numaralı İstanbul Kadılığı Şer'iyye Sicili, s. 137'den naklen: Tekin, a.g.e., s. 100.

⁴⁶ 58 Numaralı Kasımpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicili, vr.78-a'dan naklen: Tekin, a.g.e., s. 105.

Resmi makamlara gerçeğe aykırı ihbar ve gammazlıkta bulunanlar, çeşitli tazir cezalarından sonra uslanmaz iseler,

Memurluk nüfusunu kötüye kullanan ve hakim tarafından çeşitli ihtarlara rağmen bu hallerine devam edenler,

Casusluk yapanlar,

Halkın malını çalanlar, etrafta zulüm yapanlar (eşkıyalık gibi),

Kalpazanlık, devlet evrakında sahtekârlık cürmünü işleyenler.⁴⁷

Şeriyye Sicilleri'nde bu tür suçların en yoğun olarak rastlandığı dönem, XVI. yüzyılın sonları XVII. yüzyılın başlarıdır. Bu dönemde, bozulan ekonomik yapı ve toprak düzeni, iç siyasetteki şehzade kavgaları, savaşlarda yeni topraklar kazanmaya yönelik yeni başarılar elde edilmemesi ve bunun sonucu askerlerin ekonomik durumunda meydana gelen sıkıntılar, örfi idaredeki bozulma (beylerbeyi, sancakbeyi gibi idarecilerin isyancılarla işbirliğine girmesi), askeri düzen içindeki bozulmalar vb. nedenlerle ortaya çıkan Celâli İsyanları⁴⁸ sırasında devlet idaresi aleyhinde pek çok suç işlenmiştir. Nitekim, 1660-1661 yıllarına ait Ankara Şeriyye Sicilleri'nde, özellikle, Türkmen taifesinden ve Köse-ne kabilesinden olan Çoban Ali oğlu Ahmet adlı eşkıya ve atlılarından zarar gören tüccarların Ankara mahkemesine yaptıkları şikayetlerden söz edilmiştir. Bu kayıtlardan birinde, Ankara'da oturan Mahmud, İbrahim ve Hasan adlı tüccarlar, Karaman'a giden ve eşya taşıyan kervanın sabaha karşı Çoban Ali oğlu Ahmet ve sekiz atlısı tarafından yağmalandığını belirterek ondan davacı olmuşlar, iddialarını şahitlerle ispatlayarak suçluların cezalandırılmasını istemişlerdir.⁴⁹

Aynı tarihlerde, Ankara mütesellimi olarak görev yapan Mehmed Ağa, Türkmen eşkıyasının çaldıkları eşyaları saklayarak, suçluları evinde ağırladığını iddia ettiği Bayram Veli Mahallesi'nde oturan Yusuf'la ilgili iddialarını şahitlerle ispatlayarak, cezalandırılmasını istemiştir.⁵⁰

Devlet yönetimi aleyhine işlenen bu tür suçlarda, Osmanlı padişahları, taziren cezalandırma yetkilerini kullanarak suçluları cezalandırmıştır.

⁴⁷ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara, 1985, s. 52.

⁴⁸ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, "Celâli İsyanları"*, Ankara, 1975, s. 93-114.

⁴⁹ *46 Numaralı Ankara Şeriyye Sicili*, s. 34, Belge no:109; Aynı şeriyye sicili için bkz. Kaynak, a.g.ş.s., I/202-203.

⁵⁰ a.g.ş.s., s. 38, Belge no:123; Aynı şeriyye sicili için bkz. Kaynak, a.g.ş.s., I/213-214.

B) TAZİR CEZALARI

Osmanlı Hukuku'nda tazir cezaları genellikle kadının takdirine bırakılmayıp kanunnamelerde düzenlenmiştir. Bu durum ceza hukuku alanında olası keyfilikleri önlemesi ve kanuniliğin hakim olması açısından önemlidir.

Tazir cezaları açısından Osmanlı padişahlarının sahip olduğu yetkiler özellikle siyaset cezalarında kendini hissettirmiştir. Bu ceza esas olarak, padişah ve onun vekili olan sadrazam tarafından takdir edilmiştir. Fakat suçluluğun tespiti kadı tarafından yapılmıştır. Siyaset cezası olarak ölüm de dahil her türlü ceza verilebilmiştir. Osmanlı padişahları "siyaseten katl" denilen ölüm cezası verme yetkilerini çoğunlukla devlet düzenini bozan kişiler için kullanmışlardır.⁵¹

1727 yılına ait bir fermanda yer alan, Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin bir fetvasında, siyaseten katli ifade etmek amacıyla "taziren katl" tabiri kullanılmıştır.⁵²

Siyasetin katli örneklerine şeriye sicillerinde rastlamak mümkündür. Nitekim, 1659-1660 yıllarına ait Bursa Şeriye Sicilleri'nde rastladığımız bir kayıta, IV. Mehmed (1648-1687)'in yayınladığı bir fermanla, Anadolu, Karaman, Adana ve Maraş Eyaletleri'nde Celâli taifesinden olan ve isyanlar çıkartarak halkı ve idarecileri zor durumlara sokan kimselerin ve yandaşlarının yakalandıktan sonra şeyhülislâmdan alınan fetva gereğince öldürülmeleri emr edilmiştir. Yine bu bağlamda, Bolu ve Gerede civarında büyük bir Celâli Ayaklanması başlatan Abaza Hasan Paşa ile yandaşlarının ve Bolu eşkiyasından Kara Şaban'ın yakalandıktan sonra siyaseten katillerine de fermanda yer verilmiştir.⁵³

Yine aynı dönemde, ayaklanma, yağmalama ve hırsızlık olaylarına karşı ülke içindeki düzeni koruyabilmek için IV. Mehmed'in çıkartmış olduğu fermanlardan birinde, harman zamanı bostanlar ve bağların mevsiminde kimsenin malının alınmaması emr edilmiş, "her kim alur ise ve her kimden şikayet olunur ise bir vecihle eman ve zaman virilmeyüp bila tevkif salb ve siyaset olunub saire mucib-i ibret olur" sözleriyle bu tür suçlara teşebbüs edenlerin siyaseten katlinin uygun olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴

Padişahın yetkisinde bulunan siyaseten katli cezası dışında kalan tazir cezalarının kanunnamelerde sınırları çizilerek kadının takdirine bırakıldığı görülmektedir. Bu cezaların başında kalebendlik gelir. Kalebendlik, devletin belirlediği bir

⁵¹ Aydın, a.g.m., VII/480.

⁵² Münir Aktepe, "1727-1728 İzmir İsyanına Dair Bazı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 8:11-12 (1995), s. 78.

⁵³ B 131 Numaralı Bursa Şeriye Sicili, vr. 53b, 54a.

⁵⁴ a.g.ş.s., vr. 2a.

kaleden dışarıya çıkamayarak hapis cezası çekmektir.⁵⁵ Bu ceza, XVIII. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde uygulanmış ve hem hapis, hem de sürgün cezası yerine geçmiştir.⁵⁶ Daha çok kamu düzenine karşı işlenmiş suçların cezalandırılması aşamasında izlenmiş bir metottur. Nitekim, 1722 tarihli bir hükümde, eşkıyalık yaparak çevresini huzursuz eden bir kişi başlangıçta bir eli ve ayağı kesilerek cezalandırılmış, fakat daha sonra suç işlemeye devam etmesi nedeni ile etrafındaki halkı korumak amacı ile sürgün ve kalebendlik cezasına çarptırılarak Kıbrıs Adası'na gönderilmiştir.⁵⁷

Kalebendlik, ticari hayatla ilgili işlenmiş çeşitli suçlarda da bir çeşit ceza olarak yer almıştır. Standartların altında mal imal etmek ve bunu alışkanlık haline getirmek, ticari hayatın içinde olan kişilerin nizamnamelere ve narhlara uymamaları, mallarda stokçuluk yaparak fiyat artışına neden olmaları, kadı ve kethüdadan izinsiz dükkan açmak, eksik ölçü ve tartı aleti kullanmak, müşterilere sert davranmak, onları rahatsız etmek ve bunu alışkanlık haline getirmek kalebendlik ile cezalandırılan suçlardır.⁵⁸

Tazir cezaları içinde yer alan bir diğer grup ceza şekli, kürek cezalarıdır. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren, yaygın bir cezalandırma şekli olarak karşımıza çıkan kürek cezaları, İslâm Hukuku'nda ve Osmanlı Ceza Kanunnameleri'nde yer almaz.⁵⁹ Fatih döneminden itibaren Osmanlı donanmasının genişlemesi, gemilerde çalışacak mürettebata duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyaç, gönüllüler, savaş esirleri ve kölelerle karşılanmaya çalışılmış, fakat gerektiği kadar insan bulunamayınca suçlular da insan gücünü karşılamak için kullanılmıştır.⁶⁰ 1572 yılında, yani Osmanlı donanmasının İnebahtı deniz savaşında imha edilmesinden sonra çıkartılan bir fermanda, savaşçı temin etmek amacı ile kürekçilere duyulan acil ihtiyaç doğrultusunda, suçluların idam veya şiddetli dayak cezası çekme yerine, kürek mahkumu olarak gönderilmeleri emr edilmiştir.⁶¹

Adam öldürme, eşkıyalık, hırsızlık, fuhuş ile uğraşmak, sahtekârlık, kalpazanlık, kumarbazlık, fermanlara itaatsizlik, tuğra taklit etmek, ticari işlerde sahtekârlık yapmak, kadılarına ve idarecilere kanunsuz tekliflerde bulunmak gibi suçları işleyen kişilerin kürek cezası ile cezalandırılmaları uygun görülmüştür.⁶²

⁵⁵ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, s. 1079.

⁵⁶ Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973, s. 303-304.

⁵⁷ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Divan-ı Hümayun Defteri Kataloğu, Kal'abend Defterleri*, Nr. 1, s. 3/2.

⁵⁸ Konuyla ilgili örnekler için bkz. Tekin, *a.g.e.*, s. 34-53.

⁵⁹ Heyd, *a.g.e.*, s. 304.

⁶⁰ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı, XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara, 1992, s. 213.

⁶¹ Heyd, *a.g.m.*, s. 63-64.

⁶² Heyd, *a.g.e.*, s. 305-306.

Hatta Heyd, Osmanlıların gerileme döneminde kürek cezasına çarptırma işinin, seri bir cezalandırma yöntemi haline dönüştüğünü söylemektedir. Aynı zamanda hükümetin, asayişin sarsıldığı eyaletlere bir kadıyı müfettiş olarak, bir sancak beyini veya mahkeme azasını mübaşir olarak gönderip, bu görevliler aracılığı ile bölgede sabıka kaydı bulunan bütün muhtemel suçluları inceleyip, tutuklayarak, geçmişte işledikleri suçları içeren resmi dosyaları ile kürek mahkumu olarak İstanbul'a veya başka limanlara gönderildiklerini ileri sürmektedir.⁶³

Batıda kürekle çekilen gemilerin yerini yelkenli gemilerin aldığı dönemlerde bile Osmanlı Devleti'nde hâlâ kürekle çekilen gemilerin kullanıldığı, bu nedenle de kürekçiye ihtiyaç duyulduğu, XIX. yüzyıla ait bazı belgelerden anlaşılmaktadır. Nitekim, Ocak 1859 tarihli bir belgede, İzvornik Sancağı içinde halkı şer'i vergileri ödememeye sevk eden eşkiya reisi beş kişiye kürek cezası tayin edilmiştir.⁶⁴

Genel olarak bakıldığında, kürek ve kalebendlik cezalarının mahiyeti, hapis ve sürgün karışımı birer ceza olmalarıdır. Osmanlı Hukuku'nda bu cezaların yanında, ayrıca hapis cezasına da yer verilmiştir. Arapça bir kelime olan hapis (habs) "alıkoyma, bir yere kapama, salıvermeme, bir yere kapayıp dışarı çıkarmama" anlamlarına gelmektedir.⁶⁵ Fetvâ mecmualarında hapis cezasına, asli cezaların yanında verilen, bir çeşit ceza olarak rastlanmaktadır. Nitekim, gayri müslimlerin müslümanlara sövme ve hakaret suçlarında, başkasının evini basıp eşya alma, yol kesip eşya gaspetme, kötülük yapmak kastıyla adam kaçırma, zina kastıyla kadın kaçırma suçlarında, duyulan güven nedeni ile kendisine emanet edilen kız çocuğunun kaybedilmesi, haksız yere bir kişiyi hapsetme suçlarında "tazir-i şedid" cezasının yanında "hapis" cezasından da söz edilmiştir.⁶⁶

Osmanlı Kanunnameleri'nde de hapis cezasına ait ibarelere rastlanmaktadır. Örneğin, Bosna Kanunnamesi'nde kalpazanlık suçunun cezası olarak uzun süreli hapisten (hapis-i medid), Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nde de zina kastıyla işlenen suçlarda, kamu yararı gözetilerek para cezası ile birlikte veya seçimlik olarak hapis cezasından söz edilmiştir. Kanuni Kanunnamesi'nde ise tutuklama şekli düzenlenmiş, vahim suç ve kaçma ihtimali bulunmayan durumlarda kefaletle salıverilme ilkesi getirilmiştir.⁶⁷

Taziren verilen hapis cezaları, cezanın amacı dikkate alındığında ceza olarak hapis ve güvenlik tedbiri olarak hapis cezası şeklinde ikiye ayrılabilir. Ceza olarak hapiste suçlunun cezalandırılması, güvenlik tedbiri olarak hapiste ise suç iş-

⁶³ Heyd, *a.g.m.*, s. 65.

⁶⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A.MKT. MVL.*, 104/65.

⁶⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1986, s. 364.

⁶⁶ Çatalcalı Ali Efendi, *a.g.e.*, s. 154-159.

⁶⁷ Akgündüz, *a.g.e.*, I, III, IV/481; 89; 318.

leme tehlikesi taşıyan kişilerin kamu yararı ön plana çıkarılarak hürriyetinin bağlanması, çeşitli haklardan mahrum edilmesi durumu söz konusudur.⁶⁸

Osmanlılarda özellikle, hafif ve orta ağırlıktaki suçlarda esnaf ve zanaatkarların umumi nizamnamelere aykırı davranışlarında, örneğin, et stoku yapan kasaplar, eksik gramajlı ekmeç çıkartan fırıncılar, noksan tartan oduncuların, para cezasının yanında hapisle de cezalandırıldığı görülmüştür. Ayrıca devlet memurlarının haktan haksız vergi alması gibi suçlara da hapis cezası verilmiştir.⁶⁹

Osmanlı Hukuku'nda tazir cezaları arasında yer alan bir diğere cezalandırma şekli, nefy (sürgün) cezalarıdır. Bu cezalandırma şekli, Osmanlılarda, köy ve kasaba halkının, kendileriyle beraber yaşamasını istemedikleri, suçluları, hırsızları, fahişeleri ve çeşitli işe yaramayan insanları içlerinden uzaklaştırmak için kullanılan bir metot olmuştur.⁷⁰

Osmanlı Hukuku'nda sürgün cezası, hem kürek ve kalebendlik cezaları ile bağlantılı olarak, hem de tek başına kullanılan bir cezadır. Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'ne de açık bir hüküm olarak girmiştir.⁷¹

Sürgün cezasına uğrayan kişiler, devletin sınırları içinde bulunan başka bir yere gönderilmiş ve burada ikâmete mecbur edilmişlerdir. Osmanlı politikası içinde, yeni feth edilen yerlere iskan etmek amacıyla da sürgünlerden yararlanılmıştır. Bu uygulama ilk kez Orhan Gazi döneminde görülmektedir. Daha sonraki zamanlarda, bazen devlete karşı ayaklanan köy ve kasaba halkının toptan sürgüne yollandığı kaynaklarda belirtilmektedir. Nitekim, Şeyh Bedreddin isyanına katılan

⁶⁸ Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, XVI/55-56.

⁶⁹ Bardakoğlu, *a.g.m.*, XVI/63; Mustafa Avcı, "Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri, Kalebendlik, Kürek ve Prangabendlik" *E-SOSDER*, www.e-sosder.com. (hukuk).

⁷⁰ Heyd, *a.g.e.*, s. 303. 28 Eylül 1800 tarihli, İstanbul Davutpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicili'ne ait bir kayıta, Avrat Pazarı yakınlarındaki, Hobyar Mahallesi'nde imamlık yapan Hüseyin Efendi, müezzini Molla Mehmed ve ahaliden bazı kimseler mahkemeye başvurarak, mahallerinde bulunan Ümmü Gülsüm isimli kadından şikayetçi olmuşlardır. Kadının evinde eşiyile birlikte oturmasına rağmen ırzına mukayyed olmadığını, evine yabancı kimseleri aldığı ileri sürmüşler, durumun defalarca tenbih edildiğini ve kocasına söylendiğini belirtmişlerdir. Ümmü Gülsüm'ün bir gece evine erkek aldığı sırada basıldığını, bu nedenle mahallenin huzurunun kalmadığını söyleyerek, kadının ve kocasının mahalleyi terk etmesini istemişlerdir. Mahkeme, davalıların mahalleden ihracına karar vermiştir. Bkz. *35 Numaralı İstanbul Davutpaşa Mahkemesi Şer'iyye Sicili*, Belge no: 286. 23 Ağustos 1751 tarihli Bursa Şer'iyye Sicilleri'ne ait bir kayıta, çeşitli yerlerde basılan on fahişenin baştan hapsedilip, daha sonra Bursa'ya sürgüne gönderilmelerine, 8 Mart 1761 tarihli bir başka kayıta ise ahlâka aykırı hareketleri bulunan üç kadının hapsedilip daha sonra Bursa'ya sürgüne gönderilmelerine dair kararlar mevcuttur. Bkz. *B 176/393 Numaralı Bursa Şer'iyye Sicili*, vrk. 48b-49a.

⁷¹ "Ve dahi bir kimesneyi mahallesi veya karyesi cemâ'ati hırsuzdur ve kahbedir deyü şikayet edüp bize gerekmez deyü red etseler, vâkı'a müttehem ise, dahi bey'n'en nâs ma'lûm ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse, şehirden süreler, şöyle bileler." Bkz. Akgündüz, *a.g.e.*, III/106.

Batı Anadolu halkından bir kısmı Arnavutluk'a sürgün edilmiştir. Sürgün politikası yalnız Anadolu'dan Rumeli'ye doğru uygulanmamış, devlete karşı çeşitli nedenlerle direnen zimmi unsurlar da Balkanlardan Anadolu'ya nakl edilerek hem ayaklanmaları engellenmeye çalışılmış, hem de nüfus dengesi kurulmuştur.⁷²

Osmanlı Hukuku'nda tazir cezaları arasında karşımıza çıkan bir diğer grup, para cezalarıdır. Kanunnamelerde, had ve kısasla cezalandırılması gereken bazı suçların, suçun unsurlarında veya ispat şartlarında bir eksikliğin bulunması nedeniyle, taziren verilen para cezaları ile cezalandırıldığı görülmektedir. Bu cezaların, suçu işleyen kişilerin maddi düzeylerine göre sınıflandığı dikkat çekmektedir. Tayin edilecek olan para cezasının miktarı ise, suçu işleyen kişinin bay (zengin), evsat'ül-hâl (orta halli) ve fakîr'ül-hâl (fakir) olması durumlarına göre değişmektedir.⁷³

SONUÇ

İslam Hukuku içinde yer alan, had ve kısas gerektirmeyen, Allah'a veya kişiye karşı işlenmiş suçlarda miktarı önceden tespit edilmemiş cezalara "tazir cezaları" denilmiştir. Bu cezalar nedeni ile İslam devlet başkanlarına ve kadılarına geniş bir takdir yetkisi bırakılmıştır.

İslam Hukuku'ndaki her çeşit cezalandırma metodunun kullanımı sırasında temel amaç olan, suça karşı caydırıcılık ve önleyicilik ilkeleri, cezaların ıslah edici ve eğitici olması temel prensibi tazir cezaları içinde geçerlidir.

Bir İslam devleti olan Osmanlı Devleti'nde hukukun her alanında olduğu gibi ceza hukuku alanında da temel olarak, İslam Hukuku'nun uygulandığı bilinmek-

⁷² 10 Haziran 1709 tarihli Lefkoşa Şerhiye Sicilleri'ne ait bir kayıтта, Muğla'da Yeniçeri Kethüdalığı yapan Abdi Çavuş'un, Müftü Yusuf'u da kandırarak, eşkiyalık yapması üzerine, Kıbrıs'a sürgüne gönderilip cezalandırıldığı anlatılmaktadır. Bkz. *7 Numaralı Lefkoşa Şerhiye Sicili*, Sayfa: 121, Belge no: 316; Aynı şerhiye sicili için bkz. Mehmet Ali Durmuş, *Hicri 1120-21 Tarihli Lefkoşa'nın 7 Numaralı Şerhiye Sicili*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1997, s. 251-252. 25 Nisan 1741 tarihli Kayseri Şerhiye Sicilleri'nde yer alan başka bir kayıтта ise, Tavukçu Mahallesi'nde yaşayan Barsih adlı zimminin gerek Müslüman, gerek zimmi halk arasında karışıklık çıkartması nedeni ile bulunduğu yerden başka bir yere sürgün edilerek cezalandırılması hükme bağlanmıştır. Bkz. *132 Numaralı Kayseri Şerhiye Sicili*, Belge no: 10.

⁷³ Fatih'in Umumi Kanunnamesi'nde geçen; "Eğer bir kişi zina kılsa, şeriat huzurunda sâbit olsa, ol zina kılan evlü olsa ve dahi bay olursa ki, bin akçeye dahi ziyadeye gücü yeterse, cürm üçyüz akçe alına. Evsat'ül-hâl olursa kim altıyüz akçeye mâlik ola, cürm ikiyüz akçe alına. Andan aşağı gücü yeterse cürm yüz akçe alına. Andan dahi aşağı hallü olursa elli akçe andan dahi aşağı ki gâyette fakîr'ül-hâl olursa kırk akçe cürm alına." ibaresi konuya güzel bir örnek teşkil eder. Bkz. Akgündüz, a.g.e., I/347.

tedir. Bununla beraber Osmanlı padişahları İslam Hukuku'nun kendilerine tanı-
mış olduğu taktir yetkisine dayanarak "örfi hukuk" adı verilen hukuk normları koy-
muşlar ve fıkıh kitaplarının yanında bu kuralların da geçerliliğini sağlamışlardır.

Osmanlı Hukuku'nda, hakkında kesin bir ceza olmayan bir suç işlendiği tak-
tirde, faili cezalandırma yetkisi kadılarına bırakılmış, fakat bu noktada kendilerine
sınırsız bir takdir yetkisi tanınmamıştır. Çünkü, padişaha tanınan siyaseten katl
yetkisi dışında pek çok durum, kanunnamelerde belirtilip, cezanın da sınırları çı-
zılmıştır.

Had ve kısas ile cezalandırılması gereken suçlarda suçun unsurlarında eksik-
lik görüldüğü takdirde tazir cezalarına müracaat edilmiştir. Ayrıca genel adap ve
aile yaşantısı aleyhine, devlet idaresi aleyhine işlenen suçlarda, ticari hayatın
içinde işlenen suçlarda, yalancı şahitlikte tazir cezalarına müracaat edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında, Osmanlı Ceza Hukuku içinde yer alan, ölüm, hapis,
sürgün, nasihat ve azl gibi tazir cezaları, İslam Ceza Hukuku ile benzeşmektedir.
Bununla beraber, kürek cezası ve para cezalarının halkın gelirlerine göre sınıflara
ayrılarak verilmesi Osmanlı Ceza Hukuku'nda görülen birer uygulamadır.